Vastencyclus 2023 – Vertrouwen
(1) De strijd vanuit een gegrond vertrouwen

Lezing:

Daarna werd Jezus door de Geest meegevoerd naar de woestijn om door de duivel op de proef gesteld te worden. Nadat Hij veertig dagen en veertig nachten had gevast, had Hij grote honger. Toen kwam de beproever naar Hem toe en zei: 'Als U de Zoon van God bent, beveel die stenen dan in broden te veranderen.' Maar Jezus gaf hem ten antwoord: 'Er staat geschreven: "De mens leeft niet van brood alleen, maar van ieder woord dat klinkt uit de mond van God."' Vervolgens nam de duivel Hem mee naar de heilige stad, zette Hem op het hoogste punt van de tempel en zei tegen Hem: 'Als U de Zoon van God bent, spring dan naar beneden. Want er staat geschreven: "Zijn engelen zal Hij opdracht geven om U op hun handen te dragen, zodat U uw voet niet zult stoten aan een steen."' Jezus antwoordde: 'Er staat ook geschreven: "Stel de Heer, uw God, niet op de proef."' De duivel nam Hem opnieuw mee, nu naar een zeer hoge berg. Hij toonde Hem alle koninkrijken van de wereld in al hun pracht en zei: 'Dit alles zal ik U geven als U zich voor mij neerwerpt en mij aanbidt.' Daarop zei Jezus tegen hem: 'Ga weg, Satan! Want er staat geschreven: "Aanbid de Heer, uw God, vereer alleen Hem."' Daarna liet de duivel Hem met rust, en meteen kwamen er engelen om Hem te dienen.

Mt 4,1-11 (NBV21)

Overweging

Goede vrienden,

Sinds het begin van de deze maand ben ik écht op pensioen. Ik ben wel al bijna drie jaar geleden 65 geworden maar zoals jullie misschien wel weten, begon ik toen nog met een Leerstoel Economie van de Hoop. Deze liep op 1 februari jongstleden ten einde. Jullie ontvangen vandaag [bij het buitengaan] opnieuw een gratis boekje met het resultaat van het denkwerk van het voorbije jaar. Met de Leerstoel kwamen we finaal uit op het belang van vertrouwen, willen we nog kunnen spreken over een samenleving van de hoop. Meteen bleek dit thema ook aantrekkelijk toen we met ons denkgroepje van de Lier de vijf zondagen van de vasten aan het voorbereiden waren. Vandaag wil ik alvast met jullie tegen het einde van mijn toespraak ontdekken hoe onze samenleving alleen al op het vlak van onze economie, technologie en ecologie, aan vertrouwen toe is.
In mijn filosofisch onderzoek en onderwijs, goede vrienden, kregen économie, téchnologie en écologie altijd een centrale plaats. In die zin is het niet te verwonderen dat vanuit *mijn* interpretatie economie, technologie en ecologie ook intrinsiek aanwezig zijn in de lezing die we zojuist gehoord hebben. De duivel speelt bij Jezus in op zowel het hart van de economie, als op dat van de technologie en de ecologie. In economie gaat het namelijk in eerste instantie om onze basisbehoeften aan voeding, kledij en huisvesting die we bevredigd willen zien. Jezus heeft na veertig dagen serieus vasten echt honger. Hoe aantrekkelijk moet dat duivels economisch aanbod niet geweest zijn voor hem: dat die stenen in broden zouden veranderd worden.
Vervolgens wil de duivel een hoogstaand technologisch standje met Jezus uitproberen. Hij neemt hem mee naar het hoogste punt van de tempel. Dit zou vandaag de Google of Microsoft tempel in de VS kunnen geweest zijn. Meer en meer lijkt technologie de mens duidelijk te maken dat hij als een God kan handelen en zich helemaal kan laten gaan. Artificiële intelligentie zou de mens toelaten om zoals God zelf de essentie van ons menselijk zelfbewustzijn te herscheppen. Eens van zo'n hoge

tempel gewoon naar beneden springen, moest dus zeker ook kunnen. Gods technologische engelen zullen wel de opdracht krijgen om Jezus op hun handen te dragen, zodat Hij zijn voet niet zal stoten aan een steen. Een beetje zoals ChatGPT de mens zogezegd feilloos zal leren landen met een tekst zonder dat hij zijn hersenen nog moeten pijnigen om zijn ei te leggen.
En tenslotte trekt de duivel met Jezus de natuur in. Ze beklimmen een berg: een top ecologische biotoop. Daar toont de duivel Jezus hoe de mens de natuur rondom rond kan inpalmen om haar tot een zogenaamd prachtig koninkrijk om te turnen, maar helaas wel ten koste van onder meer de biodiversiteit en het klimaat. Het wordt ons allemaal geschonken als we maar zoals de duivel aan Jezus voorstelde, blijven neervallen voor ons neoliberaal bestel en haar verder aanbidden.

Zoals we in de lezing hoorden, volgen we echter beter niet alleen onze buik en onze neo-liberale *economie* maar leven we het best minstens evenzeer "van ieder woord dat klinkt uit de mond van God". *Technologie* ten dienste van de mens, maar hoe vermijden we hierbij "God op de proef te stellen"? Hoe voorkomen dat we als mens ons *ecologisch systeem* verder op een duivelse manier ontwrichten? Hoe eerder "alleen God zelf vereren" zoals hij ons vandaag niet alleen via het gelaat van de kleine mens maar evenzeer vanuit de bedreigde biosfeer oproept tot onder meer empathie en medelijden. Denk aan onze empathie ten aanzien van onze jeugd wanneer we de klimaatcrisis ernstig nemen, waardoor we vanuit **mededogen** er voor kiezen om onze handelingen aan te passen. In de leerstoelpublicatie over vertrouwen, krijgen jongeren daarom ook expliciet het woord. Het gaat dus om empathie, mededogen of compassie zoals men het ook in de boeddhistische filosofie noemt. Of zoals men het in de joods-christelijke traditie (maar ook in de islamitische of atheïstische) heeft over liefde, barmhartigheid of naastenliefde.

Waar haal je nu echter de drive of de schwung om effectief deugden zoals mededogen te willen opbrengen voor mens en natuur? Je kan hier toe gedreven worden door de hoopvolle uitnodiging die spreekt uit de blik van kinderen en kleinkinderen. Denk aan het concrete gedrag of de acties van *Grootouders voor het klimaat*. Een christen kan tot die deugd van mededogen ook opgeroepen worden door het appel van een God. Een God die de natuur niet "geschapen" heeft om haar te overheersen zoals men uit het eerste scheppingsverhaal afleidde. Maar om er gepast mee samen te leven. Zoals in het tweede scheppingsverhaal aangegeven wordt. Ook Jezus roept hier duidelijk toe op wanneer hij zegt: "Ga weg, Satan". Satan die hem graag de natuur zo maar ter beschikking wilde stellen. Zowel het broze van de toekomstige generaties als God, zijn aldus voorbeelden van **transcendente** bronnen die tot welbepaalde deugden zoals mededogen kunnen aanzetten. Een transcendente bron die je oproept tot handelen vanuit mededogen, kan je echter even goed ontwaren in het unieke van de planeet dat we ervaren in bijvoorbeeld een op- of ondergang van de zon. Of je kan het transcendente eveneens in betrekking brengen met de Boeddha bij wie boeddhisten aan het mediteren gaan.

Wat opvalt is dat mensen met betrekking tot de natuur waar ze een onderdeel van vormen, ook vaak voeling krijgen met een ándere belangrijke deugd naast mededogen, namelijk **matigheid**. In de lezing hoorden we over Jezus die veertig dagen en veertig nachten vastte en hierdoor de kracht had om in te gaan tegen duivelse economische en technologische voorstellen ten nadele van mens en natuur. De natuur waarin we sedert onze geboorte terecht kwamen, roept ons niet alleen op *mededogen*d te zijn of rekening te houden met haar en met bijvoorbeeld de slachtoffers van de ecologische crisis in het Zuiden. We worden ook opgeroepen de duurzaamheid van onze ecologische context te

garanderen door onze behoeften *niet mateloos te laten uitbreiden*. Stenen uit die natuur niet telkens zo maar in broden veranderen. Zoals niet steeds meer lithium uit de natuur in batterijen willen veranderen voor van alles en nog wat. Wie fietst er nu nog zonder batterijen? Wat niet onbelangrijk is, is dat dit oefenen in matigheid daarenboven een springplank blijkt te zijn om meer mededogen op te brengen. Matigheid inbouwen in je leven (minder vlees, niet zo frequent op citytrip, overconsumptie tegengaan enz.) helpt je meer vat te krijgen op je ego, wat vaak nodig is om mild te kunnen zijn voor de ander en de natuur.

Het vandaag steeds meer beoefenen van **meditatie** door al dan niet gelovigen, blijkt met die verwevenheid van mededogen, transcendentie en matigheid te maken te hebben. Meditatie betreft het voor een tijdsspanne proberen halt houden van alle gedachten, voorstellingen en gevoelens die in ons opkomen. Meditatie, zoals Yot het nu ook op donderdagmorgen in de praktijk wil brengen, matigt aldus niet alleen ons oeverloos ingaan op onze gedachten, waarnemingen en gevoelens die ons overvallen. Ze kan ook de hieruit voortvloeiende materiële invullingen temperen. Deze geven al te vaak aanleiding tot een te zware ecologische voetafdruk. Denk aan de inval tijdens je meditatie om nog maar eens je keuken of badkamer her in te richten, de prikkel waaraan je al mediterend herinnerd wordt om iets te kopen die uitgaat van een reclame die je gezien hebt of het opkomend emotioneel verlangen gedurende je meditatie naar een volgende vliegtuig-vakantie. Door bij het *mediteren* telkens opnieuw opkomende gedachten, waarnemingen en gevoelens te *matigen*, tot rust te laten komen, stellen we vast dat we ons openen voor een innerlijke veerkracht waarmee we ons *mededogen* aanscherpen. We leren te wachten op wat echt van belang is. Vaclav Havel noemde hoop trouwens de moed om te wachten. Dit blijkt ons toe te laten om meer mededogen of mildheid op te brengen, ook ten aanzien van de planeet.

Ik vat samen. Het hart van mijn toespraak vanmorgen is waarschijnlijk het best te herkennen in het zoals in de meditatie omarmen van de geschetste driehoek **transcendentie/matigheid/mededogen**. Het niet ernstig nemen van elk van de hoeken van deze driehoek is misschien wel dé oorzaak van het feit dat we niet echt doorbreken in het grondig aanpakken van de ecologische of klimaatcrisis.
In de lezing van vandaag klonk het zo: “alleen God zelf vereren”, zeg maar *transcendentie*; en verder: “leef van ieder woord dat klinkt uit de mond van God” waardoor we als mens beseffen niet alleen van brood te leven en aldus opgeroepen worden te *matigen*; en ook werden we aangeraden op te houden God op de proef te stellen door altijd maar ons technologisch gefascineerd ego te volgen in plaats van *mededogen* voorop te stellen. Ook op Aswoensdag hoorden we al een oproep om dit trio centraal te stellen: gebed met het oog op transcendentie, vasten als vorm van matigen en tenslotte aalmoezen geven, zeg maar Broederlijk Delen als concrete vorm van mededogen.
Fundamenteel is deze driehoek natuurlijk te herkennen in de drie christelijke deugden **geloof, hoop en liefde**. Christelijke *liefde* als specifieke vorm van “mededogen” is geworteld in christelijk geloof en christelijke hoop. Christelijk *geloof* als een welbepaalde explicitering van “transcendentie” uit zich in liefde en hoop. Christelijke *hoop* die zich door “matigheid” onderscheidt van utopisch optimisme, steunt op geloof en liefde**.**

Zoals de politicus Havel hóóp als d*e moed om te wachten* samenvat, zo definiëert de theoloog Paul Tillich gelóóf als *de moed om te aanvaarden dat je aanvaard wordt* en omschrijft de filosoof Emmanuel Levinas liéfde als *de moed om jezelf niet op de eerste plaats te zetten.* De specifieke *moed* waarover het zowel bij hoop, geloof en liefde gaat, kunnen we samenvatten in wat we *vertrouwen*

noemen. Of je het nu hebt over matigheid, transcendentie en mededogen of over christelijke hoop, geloof en liefde: telkens is moed en dus vertrouwen de voorwaarde om het concreet te maken. Zonder vertrouwen verschralen beide trio's. Zonder vertrouwen kan er geen moed opborrelen. Integendeel: moed wordt dan vervangen door moe*t* (met een "t"). Men denkt dan dat het louter opleggen van regels en wetten de oplossing is. Denk aan milieu- en klimaatwetten al dan niet steunend op nieuwe technologie, die uiteindelijk niet de finale oplossing blijken te brengen. Filosoof René ten Bos vatte dan ook niet voor niets voor de leerstoel hoop samen als "een permanent vertrouwen in de wereld, in het besef dat we het uiteindelijk niet zelf voor het zeggen hebben".

Ik besluit. Een samenleving zoals de onze die het aan zichzelf verplicht is te strijden voor hoop is een samenleving die uitgenodigd wordt vanuit vertrouwen moedig invulling te geven aan 'ver'-'antwoord'elijkheid. Laat ons verder zoals met Broederlijk Delen haalbare *antwoorden geven* op de maatschappelijke vragen, vanuit een *ontvangen vertrouwen*: een ultiem antwoord geven dus op ontvangen trouw. Zou het inderdaad niet zinvol kunnen zijn om ons tijdens deze veertigdagentijd open te stellen voor dat vertrouwen? Misschien kunnen we er ons meteen al wat in oefenen door het nu onmiddellijk op deze plek even stil te maken.

Hendrik Opdebeeck
De Lier, Brugge, 26 februari 2023